

XI. mednarodni kongres za zgodovinske vede v Stockholmu

V drugi polovici avgusta 1960 je prišlo nad dva tisoč zgodovinarjev iz 51 držav v Stockholm na XI. mednarodni kongres za zgodovinske vede. V prvem tednu je potekalo delo v petnajstih mednarodnih komisijah in delavnih skupnostih, kjer so obravnavali specialna zgodovinska vprašanja ali tudi posamezne veje zgodovinske znanosti. Tako n. pr. zgodovino slovanskih narodov, zgodovino tiska, gospodarsko zgodovino itd. Naslednji teden pa se je pravzaprav začel šele pravi kongres, ki je potekal istočasno v petih sekcijah, in to v sekciji za metodologijo, antično, srednjeveško, novejšo in najnovejšo zgodovino. Skupaj je bilo podanih 35 referatov in 125 komunikacij iz zelo pomembnih teoretično-metodoloških in iz konkretnih zgodovinskih vprašanj.

Čeprav so bili udeleženci iz 51 držav in je to doslej ugotovljena največja mednarodna udeležba na mednarodnih zgodovinskih kongresih, tudi pričujoči kongres še ni imel vsesvetovnega značaja. Najštevilneje so bile zastopane ZDA in zahodnoevropske države, Skandinavija, Sovjetska zveza in ljudsko demokratične republike. Iz Jugoslavije je bilo 25 udeležencev. Prvič so bili zastopani zgodovinarji Indije in LR Mongolije. Ni pa bilo zastopnikov 10 južnoameriških držav in 20 azijskih držav. Od afriških držav so bili zastopniki samo iz Združene arabske republike in Maroka. Medtem ko je bilo iz Evrope, ZDA, Kanade, Avstralije, Japonske in Izraela nad 1.300 zgodovinarjev, je prišlo iz Afrike, Latinske Amerike in 7 azijskih držav vsega le 40. To nesorazmerje govori, da tako imenovana področja nerazvitih dežel odražajo svojo nerazvitost, sicer ne po svoji lastni krivdi, tudi na področju zgodovinskih ved.

Medtem ko so na prejšnjih mednarodnih kongresih meščanski zgodovinarji popolnoma prevladovali in je bil nastop marksističnih zgodovinarjev osamljen pojav, lahko rečemo, da na stockholmskem kongresu ni bilo sekcije ali komisije in to ne samo v sekciji za novejšo in najnovejšo zgodovino, ali za metodološka vprašanja, kjer ne bi bili skoraj v vsaki diskusiji izgovorjeni besedi Marx ali marksizem.

Ena bistvenih značilnosti stockholmskega kongresa je bil ravno številni nastop marksističnih zgodovinarjev. Tudi za prispevki nekaterih izrazitih ali manj izrazitih nemarksističnih zgodovinarjev je stala izgovorjena ali neizgovorjena velika osebnost Karla Marxa, čigar misli so bile predmet njihovih prispevkov v pozitivnem ali v negativnem smislu.

Razveseljiva je tudi ugotovitev, da so sovjetski in tudi drugi marksistični zgodovinarji, zlasti Vzhodni Nemci, Poljaki, Čehi in drugi, delno že popravili svoja do nedavna kruta in šablonska stališča v svojem zgodovinopisju. Nastop marksističnih zgodovinarjev iz Sovjetske zveze in ljudskih demokratičnih republik, zlasti iz Nemške demokratične republike, je bil sicer prepričevalen, a bi bil lahko še v večji meri, če bi se docela otresli okostenelih shem, nastalih in podedovanih iz stalinske dobe. Diskusija se je tudi preveč monotono ponavljala, skoro bi rekel, da so bile podrobnosti preveč vsklajene.

Jugoslovanski zgodovinarji sicer niso bili tako enotni, bili pa so bolj sproščeni in smeli v svojih nastopih. Nekateri referati in poročila jugoslovanskih zgo-

dovinarjev so vzbudili veliko zanimanje in pozornost, na pr. referat prof. Franca Zwittera (ki ga je pripravil skupaj z zagrebškima profesorjema V. Bogdanovom in J. Šidakom) o temi »Nacionalni problemi v habsburški monarhiji«, ob katerem se je oglasilo 23 diskutantov in je zmanjkalo časa za diskusijo.

Pozornost je vzbudil tudi prispevek prof. Branka Djurdjeva iz Sarajeva, ki je v svojem koreferatu o spornih vprašanjih iz periodizacije obče zgodovine uspešno polemiziral s tendencami shematičnega poenostavljenja periodizacije zgodovine z glavnim referentom sovjetskim profesorjem E. M. Žukovič. Dober je bil tudi prispevek »Usodni zgodovinski dogodki in njihov vpliv na razvoj zgodovinarstva« Viktorja Novaka iz Beograda. V antični sekciji je D. Stojčević iz Beograda diskutiral o temi »Od rimskega sužnja do kolona«, v sekciji za srednji vek Bogo Grafenauer »O družbeni strukturi Jugoslovanov v zgodnjem srednjem veku«, B. Ostrogorski iz Beograda o bizantinskem mestu in J. Tadić iz Beograda »O pomenu dubrovniškega arhiva za splošno zgodovino cen«.

Čeprav je bil delež jugoslovanskih zgodovinarjev na kongresu pomemben in so bile kritične misli, ki so bile v prispevkih jugoslovanskih delegatov izrečene na račun najreakcionarnejših zahodnih zgodovinarjev in na še vedno obstoječe stalinske sheme v sovjetskem zgodovinarstvu upravičene, vendarle kažejo prispevki jugoslovanskih zgodovinarjev, da prevladuje v jugoslovanskem zgodovinarstvu še smer sicer pozitivne meščanske zgodovinske šole, a vendar meščanske zgodovinske šole. In treba je žal podčrtati, da kljub upravičeni kritiki stalinskih shem in dogem n. pr. v sovjetskem zgodovinarstvu, kaj rado pri nas istočasno podcenjujejo zgodovinski materializem v celoti.

Velika večina delegatov, marksistični zgodovinarji v celoti ter zelo veliko zahodnoevropskih zgodovinarjev, zgodovinarjev iz Skandinavije kot tudi iz azijskih in afriških držav, je prišlo na kongres s čistim delovnim namenom, s ciljem: v konstruktivnih, kritičnih in polemičnih prispevkih priti zgodovinski objektivni resnici čim bliže. Našla pa se je peščica najreakcionarnejših meščanskih zgodovinarjev iz ZDA, Anglije, Vatikana in zlasti iz Zahodne Nemčije, ki so vnašali v konstruktivno delovno vzdušje dub neizprosne in napadalne blokovske antagonizma. Na čelu teh reakcionarnih političnih provokatorskih posegov so stali vsekakor zahodnonemški zgodovinarji s kompromitiranimi osebnostmi iz žalostne zločinske hitlerjevske dobe, kot so na pr. E. Rothacker ali W. Rothfels in drugi. Ti kronični militantni antikomunisti in antimarksisti so zlasti pri metodoloških vprašanjih kot tudi pri temah iz novejšje zgodovine, zlasti pri vprašanju iz zgodovine delavskega gibanja, nastopali kot očitni ponarejevalci zgodovine. Z marksizmom so hoteli opraviti kot z umetno zgradbo ali kot z ne več aktualno in preživelo versko sekto. Znanemu zgodovinskemu pojmu nemškega imperializma, ki ga poznamo kot »Drang nach Osten«, so hoteli dati značaj kulturnega poslanstva civiliziranega zahoda proti barbarskemu vzhodu. V razpravi o avstroogrski monarhiji in njeni narodnostni politiki so prikazovali naravni razvoj in nastanek narodov v tej državi kot umetno tvorbo ter usmerjali vodo na mlin današnje zahodnonemške koncepcije integrirane Evrope, seveda s starimi nemškimi koncerni in preizkušeni nacističnimi generali na čelu, odetimi danes s plaščem meščanske demokracije »zahodnega svobodnega sveta«. V razpravah niso skrivali, da bi bila taka integrirana Evropa seveda povezana s predhodnim rušenjem sedanjega »statusa quo«, zlasti v vzhodni in jugovzhodni Evropi, pri čemer so zastopali dokaj neprikrito revanšistične in militaristične ideje. V svojem zaostrejevanju odnosov do socialističnih držav so v svoji antisovjetski in instočasno tudi antisocialistični gonji in gonji proti vsemu, kar je naprednega, večje izkoriščali usodne napake in slabosti v socialističnem taboru. Eden glavnih revanšističnih in militarističnih zgodovinarških ideologov prof. H. Rothfels je na pr. v svoji diskusiji izjavil, da bi Marx, če bi živel leta 1941, proglasil vojno proti Sovjetski zvezi kot napredno.

Teh vitezov žalostne postave s slabim orožjem pa vendar ne smemo podcenjevati, kajti za njimi stoje močne materialne in idejne sile, ki lahko pahnejo svet v novo vojno katastrofo. Oni natančno vedo za Ahilovo peto tabora socialističnih držav s SZ na čelu in seveda tudi za šibko točko vzhodnih zgodovinarjev. In ta je — dediščina shematskih dogem in zgodovino pisje same Stalinove dobe, to je zgodovina zadnjih 30, 40 let, ki je žal še vedno bolj ali manj »tabu« za smelo kritično obravnavanje s strani sovjetske historiografije. Stalno pošiljanje puščic v Ahilovo peto sovjetskega zgodovino pisja je ustvarjalo vsaj pred delom delegatov in javnosti videz moči in prepričevalnosti meščanskega in antimarksističnega zgodovino pisja. V resnici pa je bil nastop meščanskih zgodovinarjev beden, če ga ocenjujemo z znanstvene plati in razodeva očitno krizo v meščanskem zgodovino pisju.

Kot so marksistični zgodovinarji uspešno in popolnoma prevladujoče obračunali z reakcionarnim meščanskim zgodovino pisjem, zlasti na področju novejše in najnovejše zgodovine, vključno dobo prve svetovne vojne, tako so vidno slabeli njihovi udarci in je kopnela udarnost marksistične misli, čim so jih idejni nosilci zahodno imperialistične politike dregnili v že omenjeno Ahilovo peto.

Kako bi lahko marksistični zgodovinarji šele pomedli sodobno reakcionarno meščansko zgodovino pisje, ko bi se dokončno in dosledno otresli ozkosrčnih stalinističnih shem v svojem zgodovino pisju in ko bi se z dosledno marksistično-leninistično zgodovinsko metodo kritično lotevali tudi svojih objektivnih težav, na katere so naleteli pri prehodu od kapitalizma k socializmu v svoji praksi. Tako pa je morala marksistična kritika meščanske zgodovinske metode ostati le na pol poti.

Kljub vsem omenjenim slabostim marksističnih zgodovinarjev zahodnonemškimi militarističnimi »Sturmbockom« ni uspelo diferencirati kongresa na ostro ločeni blokovski koncepciji in ga izkoristiti kot orodje hladne vojne. Zastonj se je na primer trudil predsednik metodološke sekcije, ameriški zgodovinar, naj bi se oglašali tudi kolegi iz nemarksističnega tabora. Reakcionarni izpadi zahodnonemških zgodovinarjev, na katere se bomo še povrnili, so ostali osamljeni celo s strani drugih meščanskih zgodovinarjev in sprejeti z negotovanjem ali pa hladno prezrti.

V enem izmed svojih glasil »Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte«,¹ ki ga izdaja že večkrat omenjeni H. Rothfels, so zahodnonemški zgodovinarji v izredno kratki notici o stockholmskem kongresu priznali, da jim ni uspelo organizirati vidne fronte nemarksističnih proti marksističnim zgodovinarjem, in priznali, da se diskusija zgodovinarjev »svobodnega sveta« ni mogla prav razviti. V isti notici zamerjajo zahodnonemški zgodovinarji ostalim zgodovinarjem, ker jih niso hoteli podpreti.

Ker je nanoslo, da so s profašističnim in provokatorskim izpadom zahodnonemških zgodovinarjev množično in še dokaj dobro obračunali predvsem vzhodnonemški marksistični zgodovinarji, so se mnogi zahodni meščanski zgodovinarji, ki jih nikakor ne moremo šteti k marksističnim zgodovinarjem, odmaknili od izpadov zahodnonemških zgodovinarjev, proglašajoč to diskusijo za »querelles allemandes«, kar ugotavlja tudi notica v omenjeni zahodnonemški reviji.

*

Vsega obsojanja vreden je primer (lahko bi rekli, da je bila to sramota kongresa), da je bil kot glavni referent v prvi sekciji (metodologija), za katero je vladalo največje zanimanje, kar sta pokazala tudi najštevilnejši obisk in razprava, določen bonnski profesor Erich Rothacker, kompromitirani ideolog nemškega fašizma in že desetletja znan kot vodilni zastopnik najreakcionarnejše

¹ »Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte«, 8. Jahrgang 1960, Stuttgart, 4. Helt/Oktober.

nemške neoidealistične filozofije. Kdo je ta Erich Rothacker? Njegove nazore najlepše vidimo v njegovi knjigi »Zgodovinska filozofija«,² ki je prvič izšla 1954. leta in ki je slavospev nemškemu fašizmu ter temeljni prispevek k hitlerjevski ideologiji. V tem svojem delu se je Rothacker odkrito in navdušeno postavil na pozicije fašizma. Prihod Hitlerja je na primer primerjal z zvezdo, ki se je rodila iz kaosa.³ V knjigi brani in bodri hitlerjevsko geopolitiko in rasizem. Za ilustracijo naj omenim, da v svojem delu povečuje Hitlerjevo ceneno kolportажno knjigo »Mein Kampf«, ki je bila v preteklih desetletjih hitlerjevske vladavine tako usodna za množične zločine. To zločinsko literaturo proglašja kot-življenjsko delo in ji daje prvo mesto v vrstnem redu političnih vrednot.⁴ Njegove filozofske in zgodovinske ideje ne odstopajo od idej vojnih zločincev Alfreda Rosenberga, Streicherja in drugih, ki so bili obsojeni pred nürnberškim vojaškim sodiščem. Njegova knjiga ima posebno zaključno poglavje, ki je posvečeno samo Hitlerjevemu III. carstvu in je ena sama hvalnica hitlerjevski zločinski ideologiji. Da ne bi kdo mislil, da je bil Rothacker samo nekaj zamegljen »idejni«⁵ nacist. On je bil nacist z dušo in telesom! Kasneje bomo dokazali, da je tudi danes še nacist in da ni odstopil od svojih nekdanih zmot kot nekaj zapeljan in zamegljen zgodovinar in filozof. Leta 1944, ko je bila vojna za Nemčijo že dokončno izgubljena in ko so bili dnevi Hitlerjevega režima šteti, je Rothacker v ciklusu vojnih predavanj, ki jih je imel kot član nacistične zveze docentov na univerzi, končal na pr. svoje predavanje z naslovom »Vojna pomembnost filozofije«⁶ z besedami: »Če je znanost pomembna za vojno, potem mora biti to tudi filozofija.«⁷ Tudi žalostni konec hitlerjevskega carstva ni vplival in izpremenil tega zagrizenega fašista in njegovo »Zgodovinsko filozofijo«⁸ nespremenjeno ponatiskuje in jo prodajajo v Zahodni Nemčiji⁹ in njen prevod je izšel leta 1951 v fašistični Španiji. Dodatni dokaz, da Rothacker ni odstopil od svojega razvpitega dela je ta, da se je v svojem referatu v Stockholmu upal celo večkrat sklicevati na to svoje pro-fašistično zgodovinsko-filozofsko delo.

V svojem kongresnem referatu, ki ima naslov »Vpliv zgodovinske filozofije na novejšo zgodovinsko vede«, sicer ne omenja zvezde »Hitlerja«, antisemitizma, imperialističnega načrta hitlerizma, ki je razviden v življenjskem delu Hitlerja »Mein Kampf« in dr. Toliko si vendarle ni upal. Vsa njegova izvajanja so oblečena bolj v filozofsko-mistična oblačila neoidealizma in iracionalizma. Njegov referat je v bistvu napad na objektivno zgodovinsko resnico. Na kratko bi lahko njegovo zgodovinsko filozofijo označili kot subjektivistično pobarvan agnosticizem, kjer zanika vsakršno zakonitost v zgodovini in možnost objektivnega spoznanja zgodovine. Taka zgodovinska filozofija je kaj primerna za prikrivanje vojnih zločincev, »saj jih enostavno ni bilo«. Zato je kaj lahko proglasil zgodovinski materializem kot zgodovinsko konstrukcijo⁷ in Karla Marxa za »mesijanista«. V svojem referatu trdi, da je zgodovinsko filozofsko postavljanje problemov brez svetega pisma nemogoče. Vsaka zgodovinska filozofija, je izjavil dobesedno v svojem referatu, je »zadeva biblije«.⁹

Ta iracionalistična zgodovinska filozofija ni bila napad samo na marksizem, temveč istočasno tudi napad na vse pozitivne tradicije zahodnega zgodovinopisja.

Številni diskutanti so še posebej opozarjali na nevarne politične tendence takšnega iracionalizma, ki je v preteklosti vedno utiral pot najreakcionarnejšim ideologijam, na pr. fašizmu, in ki ima danes spet isto funkcijo.

² E. Rothacker, *Geschichtsphilosophie*, München u. Berlin 1954.

³ Prav tam, str. 5.

⁴ Prav tam, str. 145.

⁵ Rothacker, *Die Kriegswichtigkeit der Philosophie*, Bonn 1944. Vortragsreihe: Wissenschaft im Kampfe für Deutschland.

⁶ München, Verlag Oldenburg.

⁷ E. Rothacker, *Die Wirkung der Geschichtsphilosophie auf die neueren Geschichtswissenschaften*, Stockholm 1960.

⁸ Prav tam.

⁹ Prav tam.

Izraelski zgodovinar, prof. dr. J. Talmon, ki nikakor ni pristaš zgodovinskega materializma, je ob koncu diskusije vprašal, kako da je Rothacker mogel v referatu prezreti 30 let zgodovinskih katastrof in pri tem pridobljenih izkušnj.

Seveda Rothacker ni mogel in niti ni smel na vse to odgovoriti. Vsa njegova zgodovinska filozofija, na videz mistično odmaknjena od realnega sveta, vse to neoidealistično pojmovanje zgodovine najreakcionarnjših meščanskih zgodovinarjev z zahodnonemškimi zgodovinarji na čelu, je bilo pravzaprav slabo prikrivanje starih in zelo kompromitiranih idej, ki imajo žal danes zlasti v Zahodni Nemčiji zelo visoko ceno. Kljub biblijski obleki se v vsej tej zgodovinski filozofiji ni dalo skriti hitlerjevskega kopita.

H. Rothfels, ki je bil tudi glavni advokat Rothackerjevih idej, je v zaključku k diskusiji o referatu »Narodnost in meja v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju« priznal, »da nobena znanstvena teza ni vredna počenega groša, če ne služi praksi«. ¹⁰ Kakšni praksi pa so služile teze vodilnih zahodnonemških zgodovinarjev in tistih, ki so jih podpirali, je dovolj jasno.

Kritika Rothackerjeve zgodovinske filozofije je bila silovita. Niti njegovi zahodnonemški kolegi, ki so ga načrtno poslali v napad, ga niso mogli uspešno braniti. Naj omenim ilustrativno anekdoto: ko so se marksistični kot tudi nemarksistični zgodovinarji v svoji uničujoči kritiki v diskusiji sklicevali na misli iz Rothackerjevega referata in izgovarjali njegovo ime nenamena kot Rothacker, je Rothacker izgubil živce, nenadoma vzrojil in rekel: »Prosim, nisem noben Rot-hacker, temveč Roth-acker in dovolj je tega sekanja (hacken) po meni.«

*

Na stockholmskem kongresu so bile zastopane tudi teme iz konkretne zgodovine delavskega gibanja in teme, ki so neposredno povezane z njim ali pa zanimive za zgodovinarje, ki se ukvarjajo z zgodovino delavskega gibanja. Tako je na primer vprašanje delavskega razreda in njegovega odnosa do imperialistične vojne zlasti ob referatu belgijskega meščanskega zgodovinarja H. Haaga: »Nemška socialna demokracija in prva svetovna vojna« postalo eno od najbolj aktualnih tem, rodilo razgibano diskusijo in velik obisk. Zlasti v tednu pred začetkom pravega kongresa je bilo na komisijah obravnavanih nekaj zelo zanimivih tem, na primer kolokvij o velikem francoskem utopistu Babeufu, o zgodovini socialnih struktur in gibanj, o zgodovini delavskih gibanj v času velike gospodarske krize, o prehodu iz fevdalizma v kapitalizem, o vprašanju emigracije in gospodarskih vzrokih različnih migracijskih gibanj prebivalstva, o gospodarski zgodovini najnovejše dobe itd. Žal večina teh prispevkov ni bila obravnavana na samem kongresu. Želeti pa je, da bi na prihodnjem XII. kongresu za zgodovinske vede na Dunaju bile teme iz delavskega gibanja še bolje zastopane.

Tudi o teh temah je bilo izgovorjeno marsikaj zanimivega, pa tudi nevzdržnega. Ker je bila glavna tema iz tega področja ravno referat o nemški socialni demokraciji, so diskusijo v glavnem vodili zahodno- in vzhodnonemški zgodovinarji.

*

Treba je še omeniti, da je bila v času kongresa v Stockholmu v »Ostermans marmorhallar« razstava najnovejše zgodovinske literature skoraj iz vsega sveta. Večina držav, zlasti nekatere znane velike založbe, so imele lepe, zanimive in bogate razstave, tudi z zadostnim poudarkom na propagandi in reklamami; dobili ste lahko na kilograme prospektov, brošur in knjig. A nič kaj s ponosom moram ugotoviti, da je bila ena najslabših razstav prav jugoslovanska. Ne samo, da se ni dala primerjati z lepimi, bogatimi razstavami ostalih držav in založb, ampak

¹⁰ H. Rothfels, Nationalität und Grenze im späten 19. und frühen 20. Jahrhundert, Stockholm 1960.

je imela n. pr. take pomanjkljivosti, da na njej ni bilo zgodovinske literature o jugoslovanskem delavskem gibanju, o narodnoosvobodilni vojni in revoluciji, o kateri ima Jugoslavija dovolj in tudi lepih publikacij. Opaziti je bilo, da je kljub naši visoki grafični kulturi, skoraj vsa naša zgodovinska literatura, prvič, po zunanji opremi monotona in, drugič, najprimitivneje grafično obdelana. V jugoslovanskem paviljonu tudi ni bilo nobenih katalogov, prospektov ali reklamnih publikacij in smo zaradi tega zelo malo napravili za informacijo o naši zgodovinski literaturi, še manj pa za njeno afirmacijo.

*

Taki kongresi, kot je bil stockholmski mednarodni kongres za zgodovinske vede, so zelo koristni, če ostanejo na dostojni znanstveni ravni, kljub najbojevitšim polemikam iz nasprotujočih si stališč, kar daje pravzaprav šele ceno kongresu, če služi znanstvena misel napredni stvari. Delegati iz večine držav so se zavedali svoje velike dolžnosti, ugotoviti objektivno resnična zgodovinska dejstva in s temi izsledki prispevati k nadaljnjemu napredku človeštva in pozitivnem razvoju. Da so bili reakcionarni meščanski zgodovinarji, ki so hoteli zgodovinsko znanost vpreči v bojni voz hladne vojne, obsojeni in izolirani, je eden največjih uspehov kongresa. S tem so delegati manifestirali tudi za mir in aktivno koekzistenco.

Številnih stikov in poznanstev (zamenjavo literature, naslovov in vizitk) ob robu kongresa tudi ni podcenjevati, saj so zelo pomembni za krepitev mednarodnih vezi in za še bolj organizirano in tesnejše mednarodno znanstveno sodelovanje. Poleg tega pa je XI. mednarodni kongres za zgodovinske vede izpričal še nekaj — delavski razred in njegova idejna in politična moč je postala faktor. V zgodovino je delavski razred stopil že zdavnaj. Za svoje mesto v zgodovinopisju pa se mora marsikje še boriti. In še nekaj. Velika osebnost Karla Marxa — enega glavnih tvorcev dialektičnega in zgodovinskega materializma — še nikoli ni bila na mednarodnem kongresu zgodovinskih ved tako prisotna kot tokrat.

D. B.